

I. ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ РІЗНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

ОРГАНІЗОВАНА РУХОВА АКТИВНІСТЬ ЯК ПРОВІДНИЙ ТИП ДІЯЛЬНОСТІ У ФОРМУВАННІ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ 5-6 РОКІВ

Наталія Пангелова, Ірина Дорошенко
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
Національний університет харчових технологій (м. Київ)

Анотація

В статті розглядаються значення і механізми виховного впливу занять фізичними вправами для морального розвитку особистості дошкільників.

Annotation

In the article examined a value and mechanisms of an educate influencing of employments is examined by physical exercises for moral development of personality of under-fives.

Постановка проблеми. У педагогічній роботі заняття фізичними вправами, як і будь-яка інша активна рухова діяльність далеко не завжди використовується у якості рівноправного виховного засобу у порівнянні з іншими засобами виховання і розвитку дітей. Як показав аналіз спеціальної літератури, серед причин недооцінювання виховного впливу занять фізичними вправами, туризмом, спортом на розвиток особистості дошкільника, на одне з перших місць виступає недостатня увага до розробки теорії даної діяльності [12; 13; 14].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова педагогічна думка щодо морального виховання особистості дошкільників зосереджувалася на дослідженні таких проблем: моральне виховання у процесі ознайомлення дітей з навколишнім середовищем [3]; зв'язок морального і розумового виховання на матеріалі ознайомлення з працею дорослих; моральне виховання у грі [1; 2; 11]; виховне значення трудової діяльності дітей дошкільного віку [5]; виховання колективних взаємин дітей [10].

Дослідники виявили можливості використання різноманітних засобів емоційно-морального виховання дітей до яких відносяться

читання; усна народна творчість; музика; комп'ютерні технології; театралізовані ігри [9].

Водночас питання формування моральних якостей дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання залишається ще недостатньо дослідженим. Тут можна виділити дві проблеми: по-перше, віковий аспект, тобто обґрунтування значення і механізмів виховного впливу фізкультурно-оздоровчих занять для морального розвитку дитини, по-друге, питання про педагогічну характеристику компонентів таких занять.

Метою теоретичного дослідження є обґрунтування значення і механізмів виховного впливу занять фізичними вправами для морального розвитку дитини.

Результати дослідження та їх обговорення. Характеристика виховного аспекту занять фізичними вправами безпосередньо пов'язана з трактуванням питання «провідного типу діяльності» і співвідношення його з іншими видами діяльності на різних етапах онтогенезу. Поняття «провідний тип» або «вид» діяльності, які були введені у психологічну і педагогічну науку Л. С. Виготським [4] і досліджувані у подальшому О. М. Леонтьєвим [7] та ін., має важливе теоретичне

значення, оскільки виявляє детермінанти психологічного розвитку особистості. Провідною ми називаємо таку діяльність, у зв'язку з розвитком якої відбуваються найголовніші зміни у психіці дитини і розвиваються такі психічні процеси, які готують перехід дитини до нової, вищої ступені її розвитку, – вважає О. М. Леонтьєв. [7]. Її характеризують три головних елементи:

- по-перше, у провідній діяльності виникають і диференціюються інші, нові види діяльності;

- по-друге, у провідній діяльності формуються або перебудовуються окремі психофізіологічні процеси. Дослідження свідчать, що будь-яка фізкультурно-спортивна діяльність впливає майже на всі психофізичні процеси, починаючи від найпростіших і закінчуючи найбільш складними. У процесі занять фізичними вправами активно розвиваються сенсомоторні процеси. Наприклад, в умовах навчально-тренувального процесу значно підвищується гострота зору, слуху, здатність до орієнтування в часі, просторі;

- третьою ознакою провідної діяльності є те, що від неї у великій мірі залежить розвиток основних психічних процесів особистості у відповідний період онтогенезу.

Психологи постійно підкреслюють наявність на кожному віковому етапі певного співвідношення провідного і «непровідного» видів діяльності. Однак конкретна розробка цієї проблеми (наприклад, співвідношення активної рухової діяльності і навчання, рухової діяльності і спілкування, рухової діяльності і праці) ведеться недостатньо. Місце фізкультурно-спортивної діяльності дітей дошкільного віку у виховному процесі залишається невизначеним.

Аспекти фізичного виховання вивчаються, головним чином,

з позиції їх впливу на фізичний розвиток, рухову підготовленість, стан здоров'я дошкільників, а як база морального виховання вони досліджуються недостатньо.

Ми розглядаємо заняття фізичними вправами, іграми, спортом і туризмом як засіб формування і виховання моральних якостей особистості дитини. Ці заняття сприяють задоволенню широкого спектру потреб особистості в освіті, вихованні, оздоровленні. Їх спрямованість не обмежується розвитком і вдосконаленням рухових здібностей особистості, а виконує рекреативну, гігієнічну, реабілітаційну, пізнавальну, ціннісно-орієнтовну, позитивно – регулятивну, естетичну та інші функції, включаючи соціалізацію.

Дитина намагається підтримувати гармонію і рівновагу з навколишнім світом, її поведінка визначається бажанням зняти напругу, уникнути конфліктні ситуації і отримати визнання у будь-яких формах діяльності і при будь-яких обставинах. Заняття фізичними вправами здійснюють виховний вплив на особистість дошкільника і можуть визначати характер його поведінки.

У світлі концептуальної основи нашого дослідження особливо важливого значення ми надаємо ідеї Л. С. Виготського [4] про загальну послідовність становлення особистості з об'єкту діяльності у суб'єкт: спочатку інші люди впливають на дитину, потім вона сама вступає у взаємозв'язок із оточуючими, далі починає діяти на інших і тільки тоді починає діяти на себе. Але, як реалізується цей механізм, чим обумовлюється функціонування і розвиток кожного з цих етапів? Теорія і практика традиційної педагогіки більше уваги приділяли першому етапу – впливу на особистість з тим, щоб одразу привести її до останнього – до самовиховання. При цьому

«випадають» взаємозв'язок з оточуючими і дія дитини на інших.

Неправомірність такого підходу очевидна, оскільки дитина вступає лише як об'єкт виховання, а не його суб'єкт. Такий підхід є однобічним, тому що організаційний вплив не завжди відповідає логіці, контексту психічного розвитку; часто виникає дисгармонія між організованим і стихійним впливом. Цим багато у чому пояснюється недостатня ефективність морального виховання в процесі фізкультурно-оздоровчих занять.

Моральне виховання тісно пов'язане з моральним розвитком, оскільки взаємодія між педагогічним впливом і розвитком особистості відбувається через сприймання, усвідомлення, оцінку і перевірку досвідом моральних вимог.

Процес морального формування особистості відбувається нерівномірно. У кожний період дошкільної пори дитина виходить на якісно нові рівні морального розвитку. Такими рівнями є:

1. *Уявлення про моральні норми.* У молодшому дошкільному віці виникають перші уявлення про те, що добре, а що погано. Це відбувається у процесі формування нового виду стосунків між дитиною і дорослим.

У середньому дошкільному віці яскраво виявляється позиція «захисника» норм поведінки, еталоном яких є дорослий.

2. *Моральні почуття і мотиви поведінки.* У старшому дошкільному віці моральні почуття і знання пов'язуються з почуттям обов'язку. Дитина у цьому віці здатна усвідомлювати моральність своєї поведінки. Виникають внутрішні моральні інстанції – прагнення поводитись згідно з моральними нормами у зв'язку із внутрішнім моральним задоволенням [4].

Протягом дошкільного дитинства розвиваються такі внутрішні

моральні якості, як почуття власної гідності, сорому, обов'язку.

Важливе значення для засвоєння моральних норм має така особливість дітей, як прагнення до контакту з однолітками, яке можна задовольнити лише за умови дотримання моральних вимог і правил, орієнтації на можливість бути зрозумілим в колективі.

3. *Звички моральної поведінки.* Виховання моральної поведінки означає забезпечення єдності мотивів і дій особистості. Моральні мотиви спонукають до певної дії, надають поведінці особистісного змісту. У дошкільному віці починається формування ієрархії (підпорядкування) мотивів поведінки, які є свідченням моральної вихованості.

4. *Основи соціальної компетентності.* Про розвиток особистості дитини свідчить зміна її активності у соціальній ситуації. Йдеться про вплив середовища і ставлення до нього дитини.

Традиційно зміст морального виховання визначають три групи завдань: формування в єдності моральної свідомості (уявлень, понять про добро і зло), поведінки (навичок культури поведінки, поваги до оточуючих, правдивості, чесності, працелюбства тощо), почуттів (турботливості, совісті, гуманності, патріотизму).

Суть процесу морального виховання полягає у взаємодії педагога і дитини з метою залучення її до моральних цінностей суспільства, формування морального досвіду, виховання морально-вольових якостей особистості, мотивів поведінки.

Отже, виховання особистості не є одностороннім процесом. Взаємодія у педагогічній системі «дитина-педагог-дитячий колектив» є основою активності дитини, оскільки навколишня дійсність є основним джерелом морально-вольового виховання.

У нашому дослідженні важли-

во визначити з позицій формування і виховання моральних якостей особистості, по-перше, сутнісні характеристики взаємодії і, по-друге, особливості видів рухової активності у світлі категорій взаємодій.

Характеристикою сутності взаємодії ми вважаємо обмін відносинами у педагогічній системі «дитина-педагог-дитячий колектив».

Взаємодія, як пояснювальний принцип розвитку і виховання моральних якостей у педагогічній системі «дитина-педагог-дитячий колектив» має для нашого дослідження методологічне значення. Моральне виховання дитини в процесі занять фізичними вправами, яке передбачає становлення якісно нових утворень, не може відбуватися поза взаємодією суб'єктів цього процесу. У контексті даного дослідження є важливим те, що у педагогічній системі взаємодії у старших дошкільників виникає нова якість – потреба у моральному розвитку.

Така інтерпретація взаємодії спирається на принципове положення системного підходу до цілісної педагогічної системи «дитина-педагог-дитячий колектив» як сукупності його складових об'єктів, взаємодія яких зумовлює наявність нових якостей, не властивих її компонентам. Дійсно, кожний з учасників взаємодії в процесі фізкультурно-оздоровчих занять своїми почуттями, діями в тій чи іншій мірі впливає на погляди, почуття, дії інших. У той же час, здійснюючи вплив на емоційно-духовну сферу інших, кожний з учасників взаємодій одночасно опиняється під впливом своїх партнерів.

Можна констатувати, що соціально значуща сумісна навчально-тренувальна діяльність в процесі фізкультурних занять, спільність мети, організаційна і функціональна єдність – ці і близькі їм

ознаки дитячого колективу, також у сукупності розкривають комплекс основних характеристик, які одночасно є і умовами його формування.

Вивчення та аналіз літератури з проблематики дослідження дозволяють зробити припущення про те, що саме в процесі взаємодії у педагогічній системі «дитина-педагог – дитячий колектив» під час занять фізичними вправами, іграми, спортом і туризмом переважно формуються і розвиваються морально-вольові якості [6].

Специфіка занять фізичними вправами зумовлює необхідність обов'язкового проявлення дитиною волі. Воля є важливим чинником морального розвитку особистості, основою свідомого дотримання правил поведінки, забезпечує вибір способу поведінки відповідно до загальнолюдських норм моралі, інколи навіть у супереч власним бажанням і потягам.

Моральність особистості є наслідком таких морально-вольових якостей, як самостійність, організованість, цілеспрямованість, наполегливість, дисциплінованість, сміливість. Подолання труднощів у процесі занять фізичними вправами розвиває і виховує вольові якості. Максимальне напруження розумових і фізичних сил у процесі фізкультурних занять та інших організаційних форм буде сприяти вирішенню завдань морально-вольового виховання дитини дошкільного віку. Реалізація навчальних завдань (засвоєння нових рухів, вправ) у процесі заняття органічно пов'язана з виховними завданнями. Виховний характер навчання є однією з основних закономірностей фізичного виховання. Ще П. Ф. Лесгафт [8] розглядав фізичні вправи, як дієві засоби впливу на психіку дитини, на її особистість в цілому.

Діти одержують уявлення про

моральні норми поведінки та позитивні вчинки (про чесність, товариськість, взаємодопомогу та ін.), виконуючи фізичні вправи та беручи участь у рухливих іграх. Систематичне вправлення в них розвивають у дошкільників вольові якості (сміливість, наполегливість, рішучість та ін.). Емоційна насиченість більшості фізичних вправ посилює їхній вплив на формування особистості дитини. Виконання фізичних вправ здійснюється переважно в колективних формах роботи (заняття, ранкова гімнастика, прогулянки та екскурсії, фізкультурні свята), під час яких у дітей виховується почуття колективізму, дисциплінованості, організованості.

Висновки. Таким чином, у процесі навчання і виконання рухових дій у дітей зміцнюється здоров'я, покращується фізичний розвиток, розвиваються розумові здібності, виховуються позитивні моральні й вольові якості. Все це у тісному взаємозв'язку здійснює комплексний вплив на формування всебічно розвиненої особистості дошкільника.

Питання механізмів і шляхів реалізації принципу виховуючого навчання в процесі виконання фізичних вправ дітьми дошкільного віку все ще залишається недостатньо розробленим. У науково-методичній літературі спостерігаються протиріччя у визначенні засобів, методів, організаційних форм, які б сприяли фізичному

і моральному становленню особистості дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аркин Е. А. Ребёнок в дошкольные годы / Е. А. Аркин; [под. ред. А. В. Запорожца, В. В. Давыдова]. – М.: Просвещение, 1968. – 475 с.
2. Артемова Л. В. Вчись граючись. Навколишній світ у дидактичних іграх / Л. В. Артемова. – К.: Томіріс, 1995. – 112 с.
3. Виноградова Н. Ф. Теоретическая и научно-методические основы ознакомления детей старшего дошкольного и младшего школьного возраста с окружающим миром: автореф. диссерт. докт. пед. наук / Н. Ф. Виноградова. – М., 1986. – 43 с.
4. Выготский Л. С. Собрание сочинений / Л. С. Выготский. – М.: Педагогика, 1984. – Т.4: Проблемы возраста. – 432 с.
5. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід) / О. Л. Кононко. – К.: СтилоС, 2002. – 251 с.
6. Круцевич Т. Физическое воспитание как социальное явление / Т. Круцевич, В. Петровский // Наука в олимпийском спорте. – 2001. – № 3. – С. 3-15.
7. Леонтьев А. Н. Деятельность и личность / А. Н. Леонтьев // Психология личности: хрестоматия. – Самара: Изд.

дом «Бахрах», 1999. – Т. 2. – С. 165-188.

8. Лесгафт П. Ф. Руководство по физическому образованию детей школьного возраста // Собр. сочинений / П. Ф. Лесгафт. – М., 1951. – Т. 1. – С. 295.
9. Маркова Т. А. Нравственное воспитание в отечественной педагогике / Т. А. Маркова // Дошкольное воспитание. – 2006. – № 12. – С. 104-110.
10. Мондейкене Л. – Ц. А. Формирование единства нравственных знаний и поведения у старших дошкольников: автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Дошкольное воспитание» / Л.-Ц. А. Мондейкене. – Москва, 1987. – 20 с.
11. Ньюкомб Н. Развитие личности ребенка / Н. Ньюкомб. – СПб.: Питер, 2007. – 640 с.
12. Теория і методика фізическої культури: учебник / [под ред. проф. Ю. Ф. Курамшина]. – 2-е изд., испр. – М.: Советский спорт, 2004. – 464 с.
13. Теорія и методика фізичного виховання: у 2-х т. / [під ред. Т. Ю. Круцевич]. – К.: Олімпійська література, 2008. – Т. 1: Загальні основи теорії і методики фізичного виховання. – 423 с.
14. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів / Б. М. Шиян. – Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан, 2001. – Ч. 1. – 272 с.

